

Um RITUN

Rannveig Oddsdóttir, lektor við kennaradeild Háskólans á Akureyri

Ritun er mikilvægur þáttur læsis. Ritun gerir okkur mögulegt að miðla efni til annarra og koma hugmyndum okkar og reynslu til skila. Ritun hjálpar okkur líka að halda utan um eigin hugsanir og þekkingu og gegnir því mikilvægu hlutverki í námi. Ritaðir textar geta verið margvíslegir hvað lengd, form og framsetningu varðar. Þótt flestir tengi hugtakið ritun fyrst og fremst við texta sem skrifaður er með bókstöfum getur textinn verið studdur myndum, svo sem teikningum, ljósmyndum, línuritum eða súluritum.

Það að læra ritun felur ekki einungis í sér að geta umskráð málhljóð yfir í tákn á blaði heldur þarf höfundur einnig að geta beitt því tungumáli sem skrifað er á, þekkja til uppbyggingar ólíkra textategunda og læra hvernig setja má textann fram á sem skýrastan hátt. Þróun ritunar er því háð mörgum þáttum í þroska barna en sú kennsla og leiðsögn sem þau fá hefur úrslitaáhrif á það hvernig ritun þeirra þróast. Það er því mjög mikilvægt að ritunarkennslu sé gefinn góður tími í grunnskólunum og kennarar búi yfir nauðsynlegri þekkingu til að geta leiðbeint nemendum í ritun.

Tengsl lestrar og ritunar

Þróun ritunar tengist sterkt þróun lestrar. Skilningur á sambandi stafs og hljóðs er til dæmis mikilvæg undirstaða fyrir hvoru tveggja og þjálfun í umskráningu lestrar styður við umskráningu ritunar og öfugt. Lestur styður við þróun stafsetningar því ritháttur orða festist smám saman í minni þegar orðin eru lesin aftur og aftur. Það að skrifa orð getur líka hjálpað nemendum að festa orð í sjónrænu minni sem auðveldar umskráningu þegar lesið er.

Í gegnum lestur kynnast börn ólíkum textategundum og fá fyrirmyndir að eigin ritun, svo sem hvernig segja á sögu eða setja fram upplýsingatexta. Þegar þau lesa texta sjá þau líka að ritmál lýtur lítið eitt öðrum reglum um málnotkun og framsetningu en talmál. Þessi þekking nýtist þeim þegar þau skrifa eigin texta því þá hafa þau skýrari hugmynd um það hvernig textinn á að vera. Barn sem les mikið hefur því ákveðið forskot á börn sem minna lesa þegar kemur að því að semja eigin texta.

Þróun ritunar

Líkt og aðrir þættir læsis byrjar ritun barna að þróast snemma. Fyrstu merki þess að börn séu farin að þróa ritun sína sjást í leik þeirra þar sem þau líkja eftir ritunarathöfnum fullorðinna. Það getur falið í sér að þau þykjast skrifa skilaboð í símanum, slá á þykjustu- eða alvöru lyklaborð eða skrifa tákn á blað. Þeir textar sem verða til í fyrstu ritun barna eru illlæsilegir öðrum en þeim sjálfum en gegna engu að síður mikilvægu hlutverki í þróun ritunar þar sem börnin fíkra sig áfram með merkingarsköpun og prófa sig áfram með að nota letur og tákn til tjáningar og miðlunar.

Teikningar gegna mikilvægu hlutverki í þróun ritunar. Strax á krotstigi fela teikningar barna í sér merkingu í þeirra huga þótt aðrir geti átt erfitt með að lesa í þær. Smám saman taka teikningarnar á sig skýrari mynd og börn fara að nota þær á markvissari hátt til að halda utan um og miðla hugsun sinni og hugmyndum. Þegar börn fara að átta sig á uppbyggingu ritmálsins bætast stafir og tákn við teikningarnar. Til að byrja með nota þau stafi sem þau þekkja og tákn sem líkjast þeim handahófskennt án tengingar við hljóðin sem þeir standa fyrir en smám saman fara þau að geta tengt stafina við rétt hljóð og ritað orð eða stuttan texta. Á þessu tímabili í þróun ritunar er mikilvægt að

viðurkenna teikningar áfram sem hluta af ritun barna og hvetja þau til að þróa bæði teikningar og ritaðan texta. Það hefur sýnt sig að kennsluáðferðir, þar sem ekki er þrýst of mikið á börn að skrifa texta heldur lögð áhersla á að viðurkenna teikningar sem ritun, efla sjálfstraust barnanna hvað ritun snertir og seinka því ekki að þau færi sig yfir í það að skrifa texta með bókstöfum (Mackenzie og Veresov, 2013).

Ritun barna endurspeglar þekkingu þeirra og færni í helstu undirþáttum ritunar á hverjum tíma. Tök á tungumáli, það er að búa yfir orðaforða og vera fær um að orða hugsun sína í samfelldu máli, er ein grunnforsenda þess að einstaklingur geti skrifað texta. Nemendur sem hafa takmarkaðan orðaforða og slök tök á setningamyndun og málnotkun eiga eðli málsins samkvæmt erfitt með að skrifa samfelldan texta. Miklar framfarir verða í orðaforða og málnotkun á grunnskólaárunum og sjást þær framfarir ekki hvað síst í ritun.

Eftir því sem færni barna í umskráningu eykst og þau átta sig á helstu reglum um rithátt orða, batnar stafsetningin. Þróun stafsetningar er þó einnig háð skilningi á uppbyggingu tungumálsins og málfræði, sem og þekkingu á stafsetningarreglum. Í byrjun byggja börn rithátt orða eingöngu á hljóðgreiningu og skrifa eftir framburði. Í gegnum lestur, aukinn skilning á tungumálinu og stafsetningarkennslu tileinka þau sér smám saman reglur um réttiritun og hafa flest við lok grunnskóla náð ágætum tókum á stafsetningu íslenskrar tungu.

Aukin þekking á uppbyggingu ólíkra textategunda endurspeglast á sama hátt í textagerðinni. Við lok yngsta stigs hafa til dæmis flest börn náð ágætum tókum á frásagnarforminu og geta skrifað heilsteypta frásögn sem hefur upphaf, söguþráð og endi. Upplýsingatextar sem krefjast afstæðari hugsunar og gera meiri kröfu um röksemdafærslu og tengingar á milli ólíkra efnisatriða, reynast þeim hins vegar erfiðari (Rannveig Oddsdóttir, 2018). Textagerðin heldur áfram að þróast út grunnskólagönguna og langt fram á fullorðinsár en framfarir eru mjög háðar þeirri kennslu og leiðsögn sem nemendur fá. Vísbendingar eru um að betur megi styðja við þróun textagerðar í bæði ræðu og ritun hjá íslenskum börnum, en minni framfarir virðast verða hjá þeim á mið- og unglingsstigi en hjá börnum í öðrum löndum (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2007, 2011).

Ritunarkennsla

Framfarir í textaritun koma ekki af sjálfu sér þótt börn nái færni í umskráningu og kynnist fjölbreyttum textum í gegnum eigin lestur. Sú þróun sem á sér stað á grunnskólaárunum er ekki síður háð þeirri kennslu sem börn fá. Ritunarkennsla þarf að ná til allra undirþátta ritunar (Graham, McKeown, Kiuvara og Harris, 2012). Kenna þarf bæði þætti sem snúa að tæknilegri færni eins og umskráningu, stafsetningu og frágangi texta og textagerð, það er hvernig ólíkar textategundir eru uppbyggðar og settar fram á skýran og skipulegan hátt. Ritun krefst jafnframt einbeitingar og skipulags og eitt af því sem huga þarf að í ritunarkennslu er að kenna nemendum að undirbúa og skipuleggja ritun sína sem og að endurskoða og endurbæta texta eftir að lögð hafa verið fyrstu drög að honum.

Megintilgangur ritunar er að miðla efni til annarra, halda utan um og móta eigin hugsun. Þessi megintilgangur ætti að vera útgangspunktur kennslunnar. Nemendur þurfa að fá ritunarverkefni sem hafa augljósan tilgang. Einnig þarf að kenna þeim að nýta þá tækni og miðla sem eru aðgengilegir í dag til að vinna og birta textana sína. Þótt tæknileg færni eins og skrift, innsláttur á lyklaborð og stafsetning sé ein af undirstöðum textaritunar má áherslan á þann þátt ekki yfirtaka alla ritunarkennslu. Gott getur verið að leggja ákveðin atriði inn sérstaklega, svo sem hvernig dregið er til stafs og helstu stafsetningarreglur en þessi færni æfist líka í allri textavinnu. Meginhluti kennslutímans í ritun ætti því að fara í það að rita texta fremur en að þjálfra áður nefnda færni án samhengis við samfelldan texta.

Heimildir

Graham, S., McKeown, D., Kiuahara, S. og Harris, K. R. (2012). A meta-analysis of writing instruction for students in the elementary grades. *Journal of Educational Psychology*, 104(4), 879–896. doi:10.1037/a0029185

Hrafnhildur Ragnarsdóttir. (2007). Þróun textagerðar frá miðbernsku til fullorðinsára: Lengd og tengingar setninga í frásögnum og álitsgerðum. *Uppeldi og menntun*, 16(2), 139–159.

Hrafnhildur Ragnarsdóttir. (2011). Textagerð barna, unglunga og fullorðinna: Samanburður á orðforða í rit- og talmálstextum, frásögnum og álitsgerðum. *Uppeldi og menntun*, 20(1), 75–98.

Mackenzie, N. og Veresov, N. (2013). How drawing can support writing acquisition: Text construction in early writing from a Vygotskian perspective. *Australian Journal of Early Childhood*, 38(4), 22–29.

Rannveig Oddsdóttir. (2018). *Rituð textagerð barna í 1.–4. bekk: Þróun, einstaklingsmunur og áhrif umskráningar, málþroska og sjálfstjórnar* (doktorsritgerð, Háskóli Íslands). Sótt af <https://opinvisindi.is/handle/20.500.11815/671>